

tych, a wynikającym z kosztów utrzymania wojsk zaciężnych. W roku 1507 i 1508 uchwalono nadzwyczajne podatki przeznaczone na spłatę owego długu, jednak w efekcie brakło środków na zaciąg wojska do obrony potocznej; zob. też R. Trawka, Kmitowie..., s. 265.

- ^{85.} LL1, k. 95–98; AAleks, nr 154; Z. Spieralski, *Geneza i początki hetmaństwa...*, s. 336; K. Baczkowski, *Węgierskie pośrednictwo pokojowe...*, s. 46-47; M. Plewczyński, *Koalicje antymoskiewskie Jagiellonów w XVI wieku*, W: XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich Wrocław 15–18 września 1999r., t. 3, cz. 2, Wrocław 2001, s. 451-452; M. Bobrzyński, *Sejmy polskie za Olbrachta i Aleksandra*, W: Tegoż, *Szkice i studia historyczne*, t. I, Kraków. 1922, s. 230–231.
- ^{86.} AAleks, nr 154; M. Bobrzyński, *Sejmy polskie ...*, s. 228; Z. Spieralski, *Geneza i początki hetmaństwa...*, s. 336; M. Plewczyński, *Naczelne dowództwo armii koronnej 1501 – 1572*, W: *Studia i Materiały do Historii Wojskowości w Polsce*, t. 34, s. 43.

K. Niemczyk. Moldovan-Tatar threat Russ Crown at the end of XV-XVI century and its impact on the internal politics of the Kingdom of Poland. The analysis of the situation that a result of the Tatar-Moldavian attacking Corona Rus (Galychina, Western Podillya) on the break of the XV-XVI centuries is carried out by the author. He investigates nature of the Moldavian-Tatar threat for Ukrainian territories that entered in the complement of the Polish kingdom and also reaction on it from the side of guidance of Crown. Diplomatic efforts of Polish guidance and measures of military character sent to non-admission of attacks from the side of Crimea and Moldavia on frontier territories are analysed.

Key words: *Moldavia, Crimea, Kingdom Polish, Rus Corona, threat, sejm.*

Отримано: 19.07.2014 р.

УДК 94 (477+571) "1658"

В. Газін

ВІЛЬНО-2: РОСІЙСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ПЕРЕГОВОРИ 1658 р. ТА ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОГО ЧИННИКА

В. Газін. Вільно-2: російсько-польські переговори 1658 р. та вплив українського чинника. У статті проаналізовано передумови, хід та наслідки польсько-московських переговорів, які відбулися у Вільно 1658 р. і які разом з роботою віленської комісії 1656 р. склали перший етап російсько-польського переговорного процесу, що завершився укладенням Андрусівського перемир'я в 1667 р. Прیدілена увага аналізу позицій сторін напередодні переговорів, що мало безпосередній вплив на перспективи досягнення їхніх політичних цілей у ході чергового раунду роботи російсько-польської комісії. Відзначено, що на даному етапі основна дискусія розгорнулася навколо питання успадкування царем

Алексеем Михайловичем польської корони після смерті Яна Казимежа, однак, якщо у 1656 р. польська сторона, перебуваючи у вкрай складному становищі (одночасна агресія з боку і Москви, і Швеції), змушена була погодитися на це, то у 1658 р. ситуація кардинально змінилася. Вирішальним у цьому сенсі стало укладення польським керівництвом Гадяцької угоди з Україною, за якою остання знову мала увійти до складу Речі Посполитої і яка фактично означала денонсацію українсько-російської угоди 1654 р. Особливий акцент робиться на дії українського чинника, який активно впливав, як на етапі підготовки, так і в ході самих переговорів, а також, зокрема, і визначив їх результат.

Ключові слова: Москва, Варшава, Вільно, посольський з'їзд, переговори, договір.

В. Газин. Вильно-2: российско-польские переговоры 1658 г. и влияние украинского фактора. *В статье анализируются предпосылки, ход и последствия польско-московских переговоров, которые состоялись у Вильно 1658 г. и которые вместе с работой виленской комиссии 1656 г. составили первый этап российско-польского переговорного процесса, который закончился подписанием Андрусовского перемирия в 1667 г. Уделяется внимание анализу позиций сторон перед началом переговоров, что непосредственно влияло на перспективы достижения их политических целей в ходе работы российско-польской комиссии. Сделан акцент на том, что на данном этапе основная дискуссия развернулась вокруг вопроса наследования царем Алексеем Михайловичем польской короны после смерти Яна Казимира, однако, если в 1656 г. польская сторона, пребывая в крайне сложной ситуации (одновременная агрессия со стороны и Москвы, и Швеции) должна была согласиться на это, то в 1658 г. ситуация кардинально изменилась. Решающим в этом смысле стало подписание польским руководством Гадяцкого договора с Украиной, за которым последняя снова должна была войти в состав Речи Посполитой и который фактически означал денонсацию украинско-российского договора 1654 г. Особый акцент сделано на роли украинского фактора, который активно влиял, как на этапе подготовки, так и во время переговоров, а также, в частности, и определил их результат.*

Ключевые слова: Москва, Варшава, Вильно, посольский съезд, переговоры, договор.

У ході московсько-польського протистояння за першість в регіоні Центрально-Східної Європи, яке розгорнулося в середині XVII ст. та вилізло у війну 1654–1667 рр., важливим елементом боротьби Москви та Варшави стали тривалі з'їзди повноважних послів. У їх перебігу одним з центральних виступило «українське питання». Контроль над українськими землями став чи не головною метою протиборствуючих сторін, від чого безпосередньо залежав кінцевий результат всієї боротьби. Одним з центрів таких переговорів стала столиця Великого князівства Литовського – Вільно. Саме там укладенням Віленської угоди 1656 р. розпочався вказаний переговорний процес, заклавши перспективи вирішення російсько-польського протистояння шляхом «торгу» українськими землями та українськими інтересами.

Через декілька років (у 1658 р.) відбулися нові переговори у Вільно. Якщо перші на сьогодні знайшли достатнього висвітлення в історіографії (роботи українських істориків Я.Федорука, В.Газіна, російського вченого Б.Флорі¹), то другі залишаються дещо в тіні. Водночас вони були не менш цікавими для розуміння тогочасних тенденцій міждержавних відносин в регіоні та шляхів вирішення «українського питання».

У даній статті спробуємо проаналізувати передумови, хід та наслідки вказаних дипломатичних переговорів.

Отже Віленська угода 1656 р., яка встановила перемир'я у війні між Польщею та Росією на основі домовленості про передачу після смерті короля Яна Казімежа польської корони московському цареві Алексею Михайловичу, через зволікання польської сторони з прийняттям відповідної сеймової постанови, виявилася нереалізованою. Відтак, питання війни чи миру залишалося відкритим і сторони прагнули розв'язати його в найвигіднішому для себе руслі.

Питання стосунків з Москвою стало предметом дискусій в середовищі польського керівництва напередодні Варшавського конвокаційного сейму, який мав відбутися на початку липня 1658 р. Означилося коло прихильників якнайшвидшого укладення мирної угоди з Москвою. Це були переважно представники магнатсько-шляхетських кіл Великого князівства Литовського (розглядали мир з Москвою як єдиний шанс врятувати свої володіння від повного розорення внаслідок війни). Також прихильність курсу на порозуміння з Москвою виказували магнати та шляхта, які найбільше постраждали внаслідок Української революції і сподівалися, що саме через мир з Москвою буде змога повернути втрачені володіння. Напередодні скликання сейму вони оприлюднили документ, з промовистою назвою: «Дискурс політичний перед сеймом великим варшавським, з ким ґрунтовний укласти мир: чи з Московитом, чи з Шведом», де звертали увагу на користі реалізації Віленської угоди 1656 р. Автори наголошували, що мир з Москвою не лише дасть змогу повернути Литву та Інфлянти (Ліфляндію), але й призведе до заспокоєння козащини: «...унія наша з Москвою козаків нам поверне» (!!)².

Відповідаючи на заяви прихильників угоди з Москвою, король Ян Казімеж напередодні сейму 9 травня 1658 р., звертаючись в універсалі до делегатів сейму й, загалом позитивно оцінюючи саму ідею об'єднання Московської держави з Польським королівством «...як здавна одного слов'янського народу люди», що могло б бути страшним для всіх супротивників, по-перше, піддав критиці московського царя, який «...ще без елекції, вже титулувався королем польським» та наголошував на важливості збереження у Речі Посполитій принципу вільного обрання короля та прав католицької церкви. Зокрема, звертав увагу на необхідність приналежності до католицької віри власне самого короля³. Офіційно ж король декларував себе прихильником укладення мирного договору з Московією. В універсалі від 10 (20) травня 1658 р. він зазначав, що лише об'єктивні обставини не дали змоги скликати вальний сейм, на якому б було оста-

точно вирішене це питання та закликав «...завершити цю вкрай потрібну і для всього слов'янства необхідну справу»⁴.

Як зазначав В.Коховській, позиція короля полягала в тому, щоб уберегти Річ Посполиту від посягань Москви, при цьому не допустити відновлення війни з нею, по крайній мірі до того, як завершиться війна проти Швеції⁵.

Ідея одночасного замирення з Московією, Швецією та козацькою Україною займала ключове місце в концепції одного з впливових представників польської магнатурі Я.Лещинського. Проте, на його думку, в першу чергу порозуміння має бути досягнуте саме з керівництвом Війська Запорозького, лише після цього з царем, а потім – зі шведами, «...проти яких тоді можна буде постати найбільш рішуче». Тут він виказав цікаву ідею, щодо власне тактики замирення з Московією: «Потім, як погодимось з козаками – що для мене вже безсумнівне, одночасно треба трактувати з Московією – аби вона не скандалізувалася, що з козаками згода, і на злість не ввійшла в союз з шведами: інформувати панів комісарів, аби могли витолкувати Москві, що ця згода не перебиває згоди з нею, бо не вернувши собі козаків ми ніколи не прийшли б до згоди з нею... Дбати, що ми не вирікаємось по давньому трактувати з нею і про наслідство царя і справді трактувати з нею – тільки щоб не видумувала якихось нових непотрібних кондицій, а йшла ясно, – щоб майбутні королі забезпечили недоторканість нашої релігії, забезпечили свободу України і нашу... для забезпечення свободи і усунення яких-небудь побоювань, аби цар вивів залоги і з України, і з Литви»⁶.

Насамкінець, оформилося угруповання, яке, не відкидаючи необхідності проведення переговорів з Московією, виступало за концентрацію зусиль на проблемі укладення мирного договору з Чигирином. Його представником був С.Беневській, який відіграв головну роль в українсько-польському діалозі, що розпочався навесні 1658 р. У червні 1658 р. він рекомендував пришвидшити розв'язання «справи з Україною». При цьому, на його думку, слід зволікати з укладенням польсько-московської угоди, «...щоб їх милості комісари не надто поспішали на комісію (на посольський з'їзд з представниками московського царя – В.Г.)». Беневській виказував стурбованість тим, що серед польських комісарів є чимало тих, хто «...полюбили Північ (Москву – В.Г.) і бажають, щоб відбулися боягузливі пропозиції». Водночас успіхи у стосунках з козацькою Україною, а власне підписання польсько-українського договору, на його думку, мали створити значну перевагу Варшаві у переговорах з Московією й дати змогу продиктувати їй свої умови⁷.

На сеймі було прийнято рішення про відновлення переговорного процесу з Московією. Для розробки інструкції послам 8 липня було створено комісію, яка водночас мала розглянути питання угоди з Військом Запорозьким. До її складу були включені біскупі: краківський (А.Тшебіцкій), віленський (Я.Довгялло Завіша), площкий (Я.Гембіцкій) та київський (Т.Уейській); воеводи: познанський (Я.Лещинській) та вітебський

(В.Волович) також каштелян лечицький (А.Сілескій), підскарбій коронний (Б.Лещинський), канцлер та підканцлер литовські (К.Пац та А.Нарушевич). Те, що питаннями стосунків з Московією та Чигирином мала займатися одна сеймова комісія, говорить про взаємозалежність цих напрямків у зовнішній політиці Речі Посполитої.

Важливим є той факт, що самі засідання комісії відбувалися утаємничено, а рішення навіть не були винесені на обговорення та затвердження депутатами сейму, а відразу були передані до сенату. Окрім цього звертає на себе увагу те, що до складу комісії не були включені депутати з власне українських воєводств. Відтак, більшість її членів були прихильниками досягнення компромісів у стосунках з Чигирином. Королівський двір у прийнятті рішення намагався оминати шляхту, прихильну до жорсткої позиції стосовно України і яка виступала категорично проти будь-яких компромісів.

Загалом, сейм підтвердив положення Віленської угоди 1656 р. щодо обрання царя спадкоємцем польського престолу. Проте головною умовою цього було безумовне повернення України під владу польського короля і виведення звідти всіх московських військ.

У цей же час в Москві прагнули продовження переговорного процесу з метою добитися практичної реалізації віленських домовленостей. Звісно, на перше місце там ставили питання про обрання царя на польський престол.

Ще 15 липня 1657 р. до Польщі відбув царський стольник Назарій Алфімов⁸, який говорив про можливість нового посольського з'їзду у Брест-Литовську чи Вільно⁹. Говорили про необхідність нового посольського з'їзду у Вільно і під час візиту до Москви (19 березня 1658 р.) королівського посланця Галецького¹⁰.

У сенсі підготовки нового посольського з'їзду московське керівництво традиційно намагається заручитися підтримкою литовської еліти. Показовими були доволі активні контакти між воєводою Афанасієм Ордин-Нащокіним та польним литовським гетьманом Вінцентом Госевським. Також для реалізації своїх планів московське керівництво радило заручитися підтримкою впливових в Польщі магнатів: гетьмана польного коронного, маршалка Єжи Любомірского та познанського воєводи Яна Лещинського¹¹.

Про новий посольський з'їзд Алексей Михайлович повідомляє у своїй грамоті до Івана Виговського, яку було направлено через посланця Івана Апухтіна (перебував у Чигирині в травні – червні 1658 р.¹²). У ній говорилося, що король не дотримався своїх обіцянок, даних на віленському з'їзді 1656 р., не було зібрано сейм для оформлення наступництва царя на польському королівстві. Відтак, зневірившись у цьому, цар вже не бажає надсилати своїх послів на сейм, що тепер скликається в Польщі. Натомість Алексей Михайлович надіслав до Яна Казімежа вимогу, щоб наприкінці весни – на початку літа 1658 р. у Вільні відбувся новий посольський з'їзд для остаточного завершення цієї справи¹³.

Цар запропонував гетьманові вислати до Москви своїх представників «...з полковників чи з якогось іншого відповідного чину, людей тямущих і розумних, з цими справами обізнаних», які будуть включені до складу московської делегації на переговорах. При цьому Іван Апуктін, запевняючи гетьмана в тому, що його послі будуть займати гідне місце під час переговорів, наголошував, що не слід зважати на ті ексцеси з гетьманським послами, які сталися під час переговорів 1656 р.: «А що раніше присилав попередній гетьман Богдан Хмельницький послів на з'їзд, і ті його послі були люди незнаючі, і царської величності великі і повноважні послі їх з собою на з'їзд не брали, тому що вони завжди на з'їзд прибували п'яними й жодних справ не знали, все ходили за пиятикою та по шинкарях»¹⁴.

Гетьманові наказувалося зібрати полковників і всіх обізнаних людей, щоб скласти докладні граничні мапи для розмежування українських і королівських міст. Але зробити це пропонувалося в декількох варіантах, щоб була можливість вести переговори стосовно цього питання, а також визначити з якого варіанту слід починати і до якого можна поступати-ся¹⁵.

Чим можна пояснити таку поступливість Москви й намагання продемонструвати прагнення відстоювати інтереси України? Насамперед, царський уряд був вкрай стурбований розвитком російсько-українських стосунків. Після смерті Богдана Хмельницького всі спроби Москви здійснити ревізію договору 1654 р. (введення воєвод у головні українські міста) наптовхувалися на протидію гетьмана Івана Виговського. Не дали результату й тривале невизнання факту обрання Виговського гетьманом та таємна підтримка антигетьманської опозиції Пушкаря-Барабаша. Відтак, Москва прагнула запевнити гетьмана в тому, що послідовно виконує роль протектора козацької України. У цьому сенсі слід сприймати і намагання російського керівництва виправдатися (навіть шляхом перекручування фактів) за свою позицію стосовно українських послів під час віленської комісії 1656 р. Обіцянки відстоювати інтереси Війська Запорозького (особливо територіальні) на майбутніх переговорах у Вільні, гарантування участі в роботі комісії українських послів мали перекопати гетьмана у щирості царських намірів та відвернути українське керівництво від зближення з Польщею. Відновлення довіри козацької старшини до російського уряду мало б призвести до її більш лояльного ставлення до намірів Москви провести реформи адміністративного управління в козацькій Україні.

Також слід враховувати й загрозове для Москви українсько-польське зближення. Царські урядовці були добре проінформовані про переговори між Чигирином та Варшавою, що тривали в Межиріччі. Не випадково гетьманові було запропоновано в якості посла від Війська Запорозького направити до Вільна Павла Тетерю («як людину розумну й значну»)¹⁶, який саме проводив активні консультації з королівським представником С.Беневським.

Очевидно, що прагнення завадити українсько-польським переговорам спонукало Москву активізувати її стосунки з Польщею. Власне під таким кутом зору можна розглядати її прагнення організувати черговий раунд переговорів на рівні повноважних послів.

Згідно попередніх домовленостей з польською стороною, 11 травня 1658 р. до Вільна відправляються великі та повноважні московські послы. Як і в 1656 р. російську делегацію очолював боярин князь Нікіта Одоевській. До її складу також входили бояри князь Фьодор Волконській та князь Пьотр Шереметьєв, а також думний дяк Алмаз Іванов та дяк Панкратьєв. Сам склад делегації свідчив про незмінну (з 1656 р.) позицію Москви стосовно перспектив та умов укладення миру з Польщею. Послы отримали царську інструкцію, в якій як головне питання для обговорення висувалося підтвердження обрання московського царя на польський трон та чітке визначення місця його коронації. Заради вирішення цієї проблеми готові були йти на територіальні поступки на користь Польщі, зокрема мова могла йти про територію ВКЛ на захід від Березини. В інструкції торкалися й «українського питання». Так, «Мала Росія», як і «Біла» мали безумовно залишатися в складі Московської держави. Що ж до українсько-польського кордону, то він мав бути визначений відповідно побажань І.Виговського¹⁷.

20 червня 1658 р. московські послы прибули у Вільно, де стали очікувати на польських комісарів¹⁸. Одоевському було наказано чекати на прибуття поляків не довше ніж до 22 липня¹⁹.

Напередодні переговорів московське керівництво зайняло доволі жорстку позицію. У разі, якщо б послам у строго визначений термін (до кінця липня 1658 р.) не вдалося досягти порозуміння з поляками (на основі московських умов), слід було припинити переговори й розпочати військові дії (в район переговорів направлялося військо князя Юрія Долгорукого)²⁰.

Про жорсткість московської позиції і свідчили попередні консультації між сторонами. 29 червня 1658 р. один з їх учасників Кшиштоф Косаковській писав, що переговори проходять дуже важко і досягнення якогось результату видається сумнівним через непоступливу позицію росіян. Останні відмовлялися погоджуватися на умови поляків та готові були поступитися лише Полоцьком, Вітебськом та пропонують заплатити три мільйони за Смоленськ. Водночас стосовно українських земель і Сіверщини росіяни зайняли тверду позицію, наголошуючи на неможливості їх передачі полякам. Їхні ж пропозиції зводилися лише до необхідності встановлення перемир'я на 20 років²¹.

Прибуття повноважних королівських комісарів на запланований з'їзд затримувалося. Не дочекавшись їх, 6 серпня московські послы покинули Вільно. Проте по дорозі до них надійшла інформація про прибуття польської делегації: віленського біскупа Яна Завіші, воеводи полоцького Яна Красінського, референдаря Кипріяна Павла Бжостовського та Станіслава Сарбієвського²². Спочатку Одоевській різко їм відписав, що час з'їздів минув і щоб вони поверталися додому (поляків навіть не впустили до Вільна).

Проте, коли росіяни прибули до Мінська, до них надійшов царський наказ вернутися у Вільно і розпочати переговори²³.

Якими були позиції сторін напередодні чергового раунду переговорів?

Так, московському керівництву протягом 1657 – початку 1658 р., попри всі зусилля, не вдалося добитися від Варшави виконання домовленостей 1656 р. Усі спроби шляхом тиску, нагадувань, дипломатичних місій змусити польське керівництво скликати обіцяний сейм і вирішити питання обрання царя на польський престол на увінчалися успіхом. Завершилися безрезультатно спроби Москви використати у своїх цілях дії Раднотської коаліції. Провал останньої не дав змоги царському уряду ефективно тиснути на Варшаву.

Безуспішно завершилися спроби Москви заручитися зовнішньою підтримкою для здійснення тиску на Варшаву. Так, на початку 1658 р. саме з цією метою проводилися переговори з Бранденбургом. Розпочалися вони з приїзду до Москви наприкінці січня 1658 р. посланця курфюрста камерюнкера Фрідеріка фон-Боррентіна, який передав царю грамоту з повідомленням про укладення польсько-бранденбурзького мирного договору. Безумовно ця подія покращувала зовнішньополітичне становище Польщі. З іншого боку курфюрст виказував задоволення рішенням про обрання царя спадкоємцем польського престолу, та закликав пришвидшити цей процес, щоб не дати можливості скористатися цим правом цісаря²⁴. Це спонукало царя розглядати курфюрста як потенційного союзника.

Уже 20 березня 1658 р. до Берліна було направлено царських посланців стольника Афанасія Нестерова та піддячого Алексея Перфірева з завданням схилити курфюрста виступити проти Польщі²⁵. Однак останній, задоволений значними поступками з боку польського короля, не виявив бажання підтримувати Москву, ризикуючи отриманою незалежністю.

Також з метою покращення свого геополітичного становища московське керівництво в порушення віленських домовленостей розпочало переговори зі Швецією. Укладення мирної угоди зі Стокгольмом раніше, ніж це зроблять поляки, розглядалося в Москві як значний козир у протистоянні з Польщею. Тому, починаючи з 27 квітня і по 11 липня 1658 р. тривали інтенсивні переговори з шведською делегацією²⁶. Уже 30 квітня 1658 р. до Москви надійшла згода шведського короля на укладення перемир'я та проведення посольського з'їзду, який розпочав роботу 20 серпня 1658 р. в селі Валесар поблизу р. Нарви²⁷.

Проте, переговори з шведами затягувалися, а поміж тим становище Росії в протистоянні з поляками погіршувалося. Так, ще з травня 1658 р. загострилася ситуація в Прибалтиці, де відбулися зіткнення між військами Госевського та Сапеги та росіянами під командуванням князя Долгорукого²⁸.

Попри те, що князю Долгорукому наприкінці серпня 1658 р. вдалося здобути Кейдани, де знаходилася резиденція князів Радзівілів. 30 серпня (ст. ст.) гетьман Госевській завдав нищівної поразки московському війську (втрати росіян становили до 1500 чол.)²⁹.

Як і в перший період російсько-польської війни (до Віленської угоди 1656 р.) та на початку 1657 р., коли царський уряд намагався схилити королівський двір до виконання віленських домовленостей, навесні-влітку 1658 р. Москва також вдається до спроб заручитися підтримкою литовської еліти. Там були добре обізнані з тими суперечностями, які існували між керівництвом Корони та литовцями, а також з тим, що останні найактивніше виступали за польсько-московське примирення, розраховуючи, таким чином врятувати Литву від московської окупації та розорення. Насамперед, московські зусилля були спрямовані на найвпливовіших представників литовської магнатерії – гетьманів Сапегу та Госєвського, які мали входити до складу делегації Речі Посполитої на переговори з росіянами. Останні неодноразово демонстрували прихильність до порозуміння з Росією та виказували бажання бачити польським королем саме Алексея Михайловича. Відтак, до Сапеги напередодні початку переговорів було відправлено Деніса Астафєва. Офіційною метою мало бути обговорення питань стосовно місця розташування комісарів, водночас Астафєв отримав доручення добути інформацію стосовно настроїв литовців, а також того, чи литовці будуть готовими піти на розрив з Польщею в разі, коли корона еліта виступить проти обрання царя на польський престол.

Офіційно П.Сапега продовжував притримуватися позиції, яку означив ще в 1655-1656 рр. У розмові з Астафєвим він чітко зазначив, що буде зберігати вірність королю і Речі Посполитій, «...хіба що по неволі, по потребі великій: тоді станемо промишляти про себе». У той же час його представник Адам Саковіч, перебуваючи в Москві, переконував росіян в тому, що вони можуть розраховувати на підтримку Литви і що гетьмани та всі мешканці ВКЛ не бажують обирати після Яна Казімежа ні угорського, ні французького королів, а щиро прагнуть реалізації постанови віленської комісії 1656 р. При цьому він зазначив, що в разі, коли «...король і Корона Польська по цьому договору не захочуть зробити, то вони, гетьмани, і все поспільство литовське королю в підданстві відмовлять... а учиняться в підданстві великого государя по своєму договору»³⁰.

Саковічем було порушене питання щодо приналежності українських земель. Фактично литовські очільники виставляли ціну за свою підтримку московських прагнень отримати польську корону. Зокрема, посланець Павла Сапеги наголошував, що в разі прийняття литовцями московського підданства «Волинь, Поділля і Підляшшя повинні бути при Литві... Запорозьких черкас утвердити, щоб вони від царської величності нікуди не відійшли і були б з Литвою в з'єднанні». Серед інших вимог значилося гарантування Москвою збереження всіх вольностей і прав литовців. Також Саковіч зазначив, щоб цар обіцяв, що після смерті Сапеги великим литовським гетьманом буде саме Госєвскій. Крім того, Саковіч передав особисте прохання останнього стосовно надання тому 100 тис. червоних, місто Могилів та декілька міст в Лівонії³¹.

Проте, основні проблеми для Москви намітилися саме в Україні. Розгром Виговським опозиції значно посилив позиції гетьмана, водночас змен-

шив можливість для тиску на українську владу з боку царського уряду. А укладення наприкінці червня 1658 р. попередньої польсько-української угоди, намітило для Кремля найгірший сценарій, який загрожував втраченою контролю над Україною та кардинальним посиленням головного суперника – Речі Посполитої. Було поставлено під загрозу саме існування військово-політичного союзу, що склався в 1654 р.

12 червня 1658 р. Г.Ромодановській отримав царський наказ виступити в Україну «гамувати свавільників», а частину війська направити до Шереметьєва в Київ. Щодо гетьмана, то московське керівництво поставило жорстку вимогу, щоб той негайно відправив татар. Лише в такому разі московські війська нададуть допомогу в придушенні «свавільників» (в інструкції Ромодановському говорилося, що в разі відмови гетьмана виконати це розпорядження, той навпаки має боронити опозиціонерів)³². Також було зроблено ставку на київського воєводу Васілія Шереметьєва, який отримав чіткий наказ намовляти (корумпувати) козаків, щоб ті на противагу Виговському підтримали молодого Юрія Хмельницького³³.

Загалом, московські воєводи вели себе в Україні як справжні господарі. Той самий Шереметьєв взагалі заявляв, що його уряд є головнішим за гетьманський, подібним чином вів себе і Ромодановській, який фактично взяв під свій захист одного з лідерів антигетьманської опозиції Якова Барабаша³⁴. При цьому, розміщення російських військ в українських містах спровокувало численні сутички між місцевими мешканцями та стрільцями. Виговський пізніше зазначав, що «...люди Ромодановського б'ють наших, пустошать та грабують»³⁵.

Такий розвиток подій аж ніяк не влаштовував гетьмана. Першочерговим його завданням стало недопущення фактичної московської інтервенції на українські землі. Слід було остаточно опанувати ситуацію в Україні, завершивши розгром опозиції. Для цього планувалося здійснити похід на Запоріжжя. При цьому гетьман заявляв, що в разі, коли московські війська стануть на захист бунтівників, «...їх буду бити»³⁶. Також постала проблема перебування московських військ у Києві. Виговський поставив завдання витіснити звідти московську залогу (це мав здійснити його брат Данило). Таким чином ставилося завдання, як це зазначає Грушевський, «...до решти замкнути Україну від Москви»³⁷.

Дане питання обговорювалося в ході наради старшини, яка відбулася в Чигирині 20 липня 1658 р. Було вирішено обрати твердий курс стосовно Москви і не лише не приймати нових воєвод, а й змусити московське керівництво вивести свою залогу з Києва: «На раді полковники говорили, щоб великого государя воєводам в черкаських містах не бути»³⁸.

У серпні 1658 р. українсько-московське протистояння перейшло у фазу збройного конфлікту. Виговський закликав народ до повстання проти Москви³⁹. Тоді ж було надіслано Данила Виговського на чолі Паволоцького, Білоцерківського та Київського полків до Києва з метою змусити московські війська покинути місто⁴⁰.

Намагаючись врятувати ситуацію, московське керівництво направляє до Виговського Васілія Кікіна, який прибув до козацького табору під Гадячем наприкінці серпня 1658 р. Представник гетьмана розповів йому про невдоволення Виговського та козацької старшини діями московських воєвод, зокрема, Ромодановського, який підтримував бунтівників. Від нього Кікін почув фразу, яка, очевидно, належала Виговському: «Нехай собі Велика Росія буде великою, а Мала – малою. Ми і собі маємо військо непереможне»⁴¹.

Під час зустрічі з Виговським Кікін сконцентрував розмову навколо питань українсько-московських відносин та цікавився причинами концентрації українських військ й прибуття в Україну Орди. Його непокоїло питання, з ким збирається воювати Виговський⁴².

Отже, в Москві намагалися максимально покращити свої позиції напередодні чергового раунду переговорів з Польщею. Зокрема, це стосувалося «українського питання». Однак, у цьому напрямі означилися суттєві проблеми, пов'язані з наростанням суперечностей з українським гетьманським урядом та просуванням останнього в бік укладення договору з Польщею.

Водночас позиція Польщі у порівнянні з періодом роботи першої віленської комісії у 1656 р. була значно сильнішою, що давало їй можливість формувати чіткішу стратегію на переговорах, яка виключала будь-які поступки на користь Росії. На початок 1658 р. було загалом розв'язано внутрішньополітичну кризу в державі (уряду вдалося погасити заборгованості перед військами). Вдалося уникнути катастрофи, яка нависла над державою в першій половині 1657 р. внаслідок утворення та діяльності Раднотської коаліції. Успішне розв'язання даної проблеми підвищило авторитет королівського двору, створивши передумови для об'єднання правлячої еліти. Ракочі зрікся своїх претензій на польський престол. На початку вересня 1657 р. було укладено польсько-бранденбурзький договір у Велаві. І хоча його зміст більше влаштував саме Бранденбург, який отримував фактичну незалежність від Речі Посполитої, розв'язання цього питання було необхідне Варшаві з огляду на підготовку нового раунду переговорів з Московською державою. Як наслідок, усі спроби останньої підштовхнути курфюрста до антипольської політики залишилися безрезультатними⁴³. Розпочалися мирні переговори з Швецією.

Та чи не найвагомішим досягненням польської дипломатії означеного періоду було налагодження конструктивного діалогу з козацькою Україною. У Варшаві вирішення зовнішньополітичних завдань напряму пов'язували з розв'язанням на свою користь «українського питання». Так, віленський воєвода князь Шаховской писав до царя, передаючи вісті з Варшави: «Надію польський король має велику на козаків і татар..., якщо козаки не будуть при королі, то король мимоволі змушений буде миритися з тобою, великим государем, а якщо козаки з королем з'єднаються, то миру у тебе з королем не буде: велика надія у короля на козаків і татар»⁴⁴.

Позитивне завершення переговорів з Чигирином розглядалося польською стороною як основа для майбутніх стосунків з Москвою, та стратегія, якої мала б дотримуватися польська дипломатія під час переговорів з росіянами. Успіхи в Україні давали можливість Варшаві рішуче та відкрито відмовитися від отримання віленських домовленостей.

Після укладення попередньої угоди в Межириччі керівництво Речі Посполитої спромоглося добитися відчутного успіху в боротьбі за Україну, який ознаменувався підписанням Гадяцької угоди (6 вересня 1658 р. в обозі під Гадячем у присутності польського посла С.Беневського українським керівництвом було прийняте рішення про приєднання до Речі Посполитої на правах Князівства Руського⁴⁵), яка означала не лише укладення чергового договору з Чигирином, а фактично ставала рубіжною подією у російсько-польській боротьбі за Україну. Унаслідок угоди фактично відбувалася денонсація Переяславсько-московського договору 1654 р. та відновлювалося перебування козацької України в складі Речі Посполитої. Гадяч створював відчутну перевагу Варшави у її протистоянні, чи то діалозі, з Москвою. Це було особливо важливо напередодні чергового раунду московсько-польських переговорів на рівні великих і повноважних послів.

Оцінюючи угоду в сенсі здобутків польської сторони З.Вуйцік писав: «Гадяцька угода – акт великого розуму політичного з боку польських урядовців... Наразі Польща поклала великі надії на Гадяцьку угоду. Спираючись на союз з Австрією та Бранденбургом, а також на швидкий мир зі Швецією, Польща йшла на конфронтацію з Росією»⁴⁶. Дійсно, укладення угоди з Військом Запорозьким створювало значні перспективи для Польщі в сенсі її боротьби з Московською державою, Варшава не лише отримувала значну перевагу в діалозі з Москвою, фактично, створювалися передумови для кардинальної зміни перебігу російсько-польської війни.

Відтак, відразу після укладення Гадяцької угоди означилася помітна перевага Варшави перед Москвою. Дана тенденція яскраво проявилася власне під час других віленських переговорів. Польські комісари уже готові були диктувати свої вимоги.

Другі польсько-російські переговори у Вільні розпочалися 16 вересня 1658 р. (за десять днів після укладення Гадяцької угоди). Їх початок був традиційним й позначився активною наступальною тактикою московських послів, які відразу поставили вимогу передати під владу царя всю Литву «...за те безчестя, яке польська сторона завдала Алексею Михайловичу, зволікаючи з виконанням постанов віленської комісії 1656 р.»⁴⁷.

Польські комісари зайняли також жорстку позицію, зазначивши, що якщо розмови підуть в такому дусі, то вони покинуть з'їзд. При цьому наголосили: «Якщо царській величності Литовське велике князівство потрібно, то у нього ратні люди є напоготові, у королівській величності також ратні люди є, Литву слід добувати кров'ю, а на посольствами». Вони вказали, що мають повноваження щодо обговорення двох статей: обрання царя на польський трон та укладення вічного миру (польська сторона

слідувала плану Я.Лещинського: відразу після «приєднання козаків», не гаючи часу, укласти мир з Московією).

18 вересня 1658 р. комісари порушили питання про взаємини двох держав зі шведами, наголосивши, що згідно угоди 1656 р. ні Польща, ні Москва не мають проводити з Швецією сепаратні переговори і підписувати мирні угоди (також план Лещинського – не допустити замирення між Московією і Швецією). При цьому комісари вказували на інформацію про російсько-шведські переговори під Нарвою. Вони відзначили, що в разі її підтвердження Польща відмовиться надати статті про обрання царя на польський престол⁴⁸.

Росіяни відповідали, що у царя з шведами миру немає, а якщо і йдуть переговори, то поляки також в цей самий час «трактують» зі шведами. Тут, звичайно, московські послы мали рацію, адже Варшава також активно проводила переговори з Швецією. Питання стояло: хто раніше з суперників укладе бажаний мир зі Стокгольмом.

Полишивши справи шведські, послы знову повернулися до питання про обрання царя на польський престол. Щодо цього також виникли суперечки. Росіяни наполягали на обов'язковій умові ліквідації унії, поляки, в свою чергу, вимагали відновлення дії статей Полянського договору. Останні зазначали, що й так значно поступилися перед Московією, що навіть пішли на порушення стародавніх прав, коли вирішили погодитися на обрання царя на польський престол ще за життя короля. Далі цікавою є мотивація, представлена польською стороною: «бажаючи такого преславного, великого, хороброго і мужнього государя, відшукуючи того, що втрачено (!!), дбаючи про цілісність своєї держави і про припинення кровопролиття»⁴⁹. Дана фраза недвозначно промовляє, що проблема обрання царя на польський престол і надалі тісно пов'язувалася з питанням повернення, зокрема, українських земель (того самого, що було втрачено).

До кінця вересня точилися безплідні суперечки. Між тим московські послы отримували тривожні вісті про ворожі дії литовських військ. Поступила інформація, що Сапега та Госевскій наблизилися до Вільна та перекрили всі шляхи до міста. Це навіть змусило росіян офіційно вимагати від польських комісарів припинення усіх ворожих дій. На такий ноті 9 жовтня 1658 р. друга віленська комісія завершилася⁵⁰.

Московські послы покинули Вільно. По дорозі до них надійшла інформація, що війська Сапегі зайняли міста по дорозі від Вільна до Мінська, навколо Мінська та Борисова. З Мінська надійшла інформація що з 1 жовтня місто знаходиться в облозі у козаків.

Зі свого боку курс на військове розв'язання взаємних суперечок рішуче бере і московське керівництво. Очевидним було те, що московський цар, не дочекавшись реалізації на практиці віленських домовленостей і не зважаючи на аргументи польської сторони, що для його елекції на польський престол слід, по крайній мірі, дочекатися смерті нинішнього короля Яна Казімежа, вирішив силовим методом розв'язати дану про-

блему й розпочав підготовку чергового походу проти Польщі. Як подає інформацію В.Коховській, було сформовано три армії по 30 тис. чол. Перше військо під керівництвом князя Трубецького рушило на Україну, друге – під керівництвом князя Хованського та Долгорукого було спрямоване на Литву і третє – під команду князя Ромодановського зосереджувалося між Дніпром та Березиною⁵¹.

8 жовтня в районі села Варки полки Долгорукого зустрілися з військами Госевського. Останній проігнорував застереження з боку гетьмана Павла Сапегі і маючи недостатньо сил (16 хоругв) виступив проти переважаючих сил противника. Спочатку успіх був на боці литовців і їх кіннота навіть змусила відступати росіян. Проте, завдяки введенню Долгоруким в дію резервів, росіяни зуміли завдати поразки литовцям. Ті відступили, а сам польний гетьман потрапив в полон⁵². На думку З.Вуйціка, битва під Варкою ознаменувала завершення польсько-російського перемир'я, започаткованого Віленськими переговорами 1656 р⁵³.

У листопаді 1658 р. Ян Казімеж надіслав до царя розлогого листа, у якому поклав цілковиту відповідальність за відновлення війни саме на росіян. На його думку, московські послы свідомо зволікали з початком переговорів і, не зважаючи на прибуття польських комісарів до Вільна, не приступили до розмов з ними, відмовляючись прийняти листи і посланців від польських комісарів. Гострій критиці король піддав князя Долгорукого, який замість того, щоб підтримати мир, «...палив, сік, пустошив, не оминаючи жодного стану, загалом поступав в нашій державі по-ворожому, чим спричинив до зриву миру, який було вчинено після перших віленських переговорів». При цьому звертав увагу на те, що ворожі дії росіян відбулися саме в той час, коли польські війська воювали зі спільним ворогом шведами. Гостро зреагував король і на ув'язнення Госевського, якого було також визначено на переговори в якості польського комісара і який прибув на комісію без війська лише «в кількясот коней». Попри це, Ян Казімеж не відмовлявся від подальших переговорів з росіянами, закликав: «...щоб, втретє з'їхатися нашим комісарам для завершення доброї справи з вашими комісарами...»⁵⁴.

Фактично, зрив других віленських переговорів означав завершення першого етапу російсько-польського переговорного процесу, який розпочався у Вільно в 1656 р. та завершився укладенням Андрусівського перемир'я в 1667 р. На даному етапі основна дискусія розгорнулася навколо питання успадкування царем Алексеем Михайловичем польської корони після смерті Яна Казімежа. Однак, якщо у 1656 р. польська сторона, перебуваючи у вкрай складному становищі (одночасна агресія з боку і Москви, і Швеції) змушена була погодитися на це (єдине, що вдалося досягти Варшаві, це переконати росіян діждатися рішення сейму), то у 1658 р. ситуація кардинально змінилася. Вирішальним у цьому сенсі стало укладення польським керівництвом Гадяцької угоди з Україною, за якою остання знову мала ввійти до складу Речі Посполитої і яка фактично означала денонсацію українсько-російської угоди 1654 р. Сторони пере-

йшли до активної фази військових дій, які відкрила битва під Варкою. Український чинник в цей період, безумовно, відігравав важливу роль. Варшава на даний час ще не вигравши війни, виграла «битву» за Україну, що створило їй відчутну перевагу у протистоянні з Московією.

Примітки

1. Газін В. Вільно 1656 р.: «українське питання» в російсько-польських переговорах / Володимир Газін. – Україна кризь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смолія. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – С.428-446; Федорук Я.О. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття / Ярослав Федорук. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 623 с.; Його ж. Переговори Речі Посполитої з Московією і укладення Віленського миру (1654-1656) // Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження) / Редкол. П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін. – К.: Смолоскип, 2003. – С. 796-861; Флоря Б. Украинский вопрос на переговорах под Вильно // Украина и соседние государства в XVII веке. Материалы международной конференции. – СПб.: Издательство «Скиф», 2004. – С. 160-173; його ж. Русское государство и его западные соседи (1655–1661 гг.) // Б.Н. Флоря. – М.: «Индрик», 2010. – 656 с
2. Pisma polityczne z czasu panowania Jana Kazimierza Wazy 1648–1668 / Zebrala i opracowala Stefania Ochmann-Staniszezewska. – Т. I (1648-1660). – Wrocław-Warszawa: «Volumen», 1989. – S. 213-216.
3. Historia panowania Jana Kazimierza z klimakterywu Wespazyana Kochowskiego przez wspolczesnego tlymacza w skryceniu na polski jazyk przelozona wydana z rękopismu w roku 1840 przez Edwarda Raczyńskiego. – Poznan: Naklad i czcionkami N.Kamińskiego i spyłki, 1859. – Т. 1. – S.328-329.
4. Акты, издаваемые комиссиею, высочайше учрежденною для разбора древних актов в Вильне. – Вильно: Электро-Типография «Русский Починъ», 1909. – Т. 34. Акты относящиеся к времени войны за Малороссию (1654–1667). – С. 125.
5. Historia panowania Jana Kazimierza. – Т.1. – S.329.
6. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1998. – Т. X. – С. 319-322.
7. Памятники, изданные Временною Комиссиею для разбора древних актовъ, высочайше учрежденною при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторѣ. – К.: Университетская типография, 1852. – Т. 3. – Р. 3. – С. 277; Rawita-Gawroński F.R. Pryba pojednania z Rusią. Poselstwo Bieniewskiego: od śmierci B.Chmielnickiego do umowy chadziackiej. – Krakow: G. Gebethner i Spyłka, 1907. – S. 70.
8. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России (по 1800 г.). – Ч. 3. – М.: Тип. Э.Лисснера и Ю.Романа, 1897. – С.132.

9. Шварц И. Отношения Габсбургов с Россией и Украиной в период международного кризиса середины XVII в. / И.Шварц, Х.Аугустинович // Русская и украинская дипломатия в международных сношениях в Европе середины XVII века. – М.: Гумманитарий, 2007. – С. 276-277.
10. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России. – ч. 3. – С. 133; Соловьев С.М. Сочинения. В 18 кн. Кн. VI. Т. 11 – 12. История России с древнейших времен / Отв. ред.: О.Д. Ковальченко, С.С. Дмитриев. – М.: Мысль, 1990. – С. 40.
11. Акты Московскаго государства, изданные Императорскою академією наукъ (далі – АМГ). – Т. II. Разрядный приказ. Московскій стол 1635–1659. – СПб. Тип. Императорской академіи наукъ, 1894. – С. 600.
12. Акты, относящіеся къ исторіи Южной и Западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссією (далі – АЮЗР). – СПб. Тип В.В. Пратц, 1872. – Т. 7. – С.195.
13. Там само. – С. 225.
14. Там само. – С. 227.
15. Там само. – С. 196, 226; Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. X. – С. 182-183.
16. АЮЗР. – Т. 7. – С. 208, 227; Rawita-Gawroński F.R. Pryba pojednania z Rusią. – S. 53.
17. Российский государственній архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф.79. – Кн. 93. – Л. 45-49; Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России. – ч. 3. – С.133; Соловьев С.М. Сочинения. В 18 кн. Кн. VI. Т. 11 – 12. – С. 40.
18. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России. – Ч. 3. – С.133.
19. РГАДА. – Ф.79. – Кн. 93. – Л. 79-81.
20. Там же. – Л. 78-79
21. АЮЗР. – Т.7. – С.248.
22. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России. – Ч. 3. – С.133.
23. Kubala L. Wojny duńskie I pokyj oliwski 1657 i 1660. Szkicyw historycznych. serya VI. – Lwyw: H.Altenberg i SP, 1922. – S. 138-139.
24. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России (по 1800 г.). – Ч. 4. – М.: Тип. Э.Лиснера и А.Гешеля, 1902. – С. 9.
25. Там же. – С.10.
26. Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах, фактах. – М.: Международные отношения, 1995 // Интернет ресурс. Режим доступу: <http://kirjazh.spb.ru/biblio/pohleb/pohleb5.htm>.
27. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России. – ч. 4. – С. 173-174.
28. Codello A. Wydarzenia wojenne na Żmudzi i w Kurlandii 1656 – 1660 / Aleksander Codello // Przegląd historyczny. – Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1966. – Т. LVII. – S. 52.
29. Берх В. Царствованіе царя Алексѣя Михайловича. – СПб.: Тип. Х.Гинце, 1831. – Ч.1. – С. 125-126.

30. Соловьев С.М. Сочинения. В 18 кн. Кн. VI. Т. 11–12. – С. 40.
31. Там же. – С. 41-42.
32. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. X. – С. 250-251.
33. Historia panowania Jana Kazimierza. – Т. 1. – S. 339.
34. Kubala L. Wojny duńskie. – S. 101.
35. Ibid. – S. 108.
36. Ibidem.
37. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. X. – С. 275.
38. АЮЗР. – СПб.: Тип. А.Катанского и К0, 1892. – Т. 15. – С.273; Kroll P. Od ugody Hadziackiej do Cudnowa. Kozaczyzna między Rzeczpospolitą a Moskwa w latach 1658 – 1660. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. – S. 57.
39. Kubala L. Wojny duńskie I pokuj oliwski 1657 i 1660. – S. 109.
40. АЮЗР. – Т. 15. – С. 267, 274.
41. АЮЗР. – СПб. Тип. П.А.Кулиша, 1863. – Т. 4. – С. 144-145.
42. Там само. – С. 149-152; Rawita-Gawroński F.R. Pryba pojednania z Rusią. – S. 65.
43. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России. – ч. 4. – С. 10.
44. Соловьев С.М. Сочинения. В 18 кн. Кн. VI. Т. 11 – 12. – С. 31.
45. Biblioteka Książąt Czartoryskich. – Rkps. 402. – S. 281-290; Historia panowania Jana Kazimierza. – Т.1. – S.348.
46. Wycik Z. Traktat andruszowski i jego geneza. – Warszawa: PWN, 1959. – S. 34.
47. Kubala L. Wojny duńskie I pokuj oliwski 1657 i 1660. – S. 142.
48. Ibid. – S. 143.
49. Соловьев С.М. Сочинения. В 18 кн. Кн. VI. Т. 11 – 12. – С. 43.
50. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России. – С.133.
51. Historia panowania Jana Kazimierza.... – Т. 2. – S.18.
52. АМГ. – Т.2. – С. 614; Historia panowania Jana Kazimierza.... – Т. 2. – S.19; Соловьев С.М. Сочинения. В 18 кн. Кн. VI. Т. 11 – 12. – С. 44.
53. Wycik Z. Traktat andruszowski... – S. 35.
54. Ibidem.

V.Gazin. Vilno-2: russian-polish talks at 1658 and ukrainian influence factor.

The paper analysis the backgrounds, procedure and consequences of Polish-Moscow negotiations that took place in Vilnius in 1658 and which together with the operation of Vilnius commission of 1656 made the first stage of Russian-Polish negotiation process that came to the end with the completing of Truce of Andrusovo in 1667. The attention was paid towards the analysis of sides positions a day before the negotiation that had a direct influence on the perspectives of reaching their political aims during the procedure of the next round in Russian-polish commission work. It was noted that on the given phase the main discussion was about the inheritance question of Polish Crown after the death of John II Casimir (pol: Jan Kazimierz) by Aleksey Mikhailovich, however, as in 1656 the polish side was forced to accept it being in the

extremely difficult situation (the simultaneous aggression from both Moscow and Sweden sides), in 1658 the situation was changed cardinally. The decisive thing was the completing by Polish government the Treaty of Hadiach with Ukraine, according to which the latter should be again in the Commonwealth of Poland and that actually meant the denouncement of the Ukrainian-Russian agreement of 1654. The special accent is done to the actions of the Ukrainian factor that influenced actively as on the stage of preparation as during the procedure of the negotiations and also defined their result.

Key words: *Moscow, Warsaw, Vilnius, ambassadorial congress, negotiations, agreement.*

Отримано: 17.09.2014 р.

УДК 623.1.3

М. Коваль

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ СПОРУД ДОВГОТРИВАЛОЇ ФОРТИФІКАЦІЇ У ВІЙСЬКОВО-ІНЖЕНЕРНІЙ ПІДГОТОВЦІ ТЕРИТОРІЙ КРАЇН ДО ВІЙНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.)

М. Коваль. Практика використання споруд довготривалої фортифікації у військово-інженерній підготовці територій країн до війни (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). У статті проведено дослідження зміни концептуальних підходів у країнах Європи та Америки до практики використання споруд довготривалої фортифікації у військово-інженерній підготовці територій до війни в кінці ХІХ – 30-х роках ХХ ст.

Ключові слова: *військово-інженерна підготовка територій до війни, довготривала фортифікація, укріплена лінія, укріплений район, смуга оборони, довготривала вогнева споруда, броня, залізобетон.*

М. Коваль. Практика использования сооружений долговременной фортификации в военно-инженерной подготовке территорий стран к войне (конец ХІХ – 30-е годы ХХ вв.). В статье проведено исследование изменения концептуальных подходов в странах Европы и Америки к практике использования сооружений долговременной фортификации в военно-инженерной подготовке территорий к войне в конце ХІХ – 30-х годах ХХ вв.

Ключевые слова: *военно-инженерная подготовка территорий к войне, долговременная фортификация, укрепленная линия, укрепленный район, полоса обороны, долговременное огневое сооружение, броня, железобетон.*

Війни другої половини ХІХ і початку ХХ ст., особливо Перша світова, призвели до перегляду існуючих форм тривалого укріплення місцевості. Виходячи з досвіду облоги фортець, хоча його й не можна було тлумачити